

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ В ОСВІТІ

УДК 139.923:316.6

Л. М. КАРАМУШКА, д-р психол. наук
(Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України, м. Київ)

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ДО УПРАВЛІННЯ: ЗМІСТ, СТРУКТУРА, ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Наукові праці МАУП, 2002, вип. 4, с. 37–39

Одним із важливих чинників підвищення ефективності управління закладами середньої освіти є психологічна готовність керівників до управління ними. Нами проведено дослідження, в якому обгрунтовано теоретико-методологічні підходи до розуміння сутності психологічної готовності до управління, розкрито її зміст, структуру та основні компоненти, охарактеризовано соціально-психологічні чинники її розвитку.

На підставі розгляду основних підходів до вивчення психологічної готовності особистості — *функціонального* (Ф. Генон, Е. Ільїн, Н. Левітов, В. Нерсесян, А. Пуні, В. Пушкін) та *особистісного* (К. Дурай-Новакова, М. Дяченко, Л. Кандибович, В. Моляко, В. Сластелін) — зроблено висновки, що дослідження психологічної готовності

до управління доцільно здійснювати в рамках особистісного підходу, згідно з яким готовність розуміється як результат підготовки до певного виду діяльності.

З метою дослідження конкретного змісту та структури психологічної готовності керівників до управління, а також виявлення основних тенденцій її розвитку та чинників, які впливають на цей процес, нами було проведено заключний (констатуючий) етап емпіричного дослідження. Цей етап, що складався з кількох підетапів, проводився на курсах і семінарах перепідготовки керівників системи середньої освіти різних категорій. Під час проведення дослідження використовувалися такі методи: експертна оцінка; "мозковий штурм"; опитування (анкетування та інтерв'ювання); контент-аналіз; аналіз документів.

Усього до участі в дослідженні було залучено 1250 керівників закладів середньої освіти.

Результати першого підетапу дослідження (*теоретико-емпіричного*), спрямованого на визначення сутності психологічної готовності до управління, показали, що психологічна готовність керівників закладів середньої освіти до управління містить комплекс взаємопов'язаних та взаємозумовлених психологічних якостей, які забезпечують успішність управління. Встановлено, що до структури психологічної готовності керівників закладів середньої освіти до управління входять чотири основні компоненти:

- *мотиваційний* – сукупність мотивів, адекватних цілям і завданням управління (соціальні, власне управлінські, педагогічні, особистісного розвитку та зовнішньої привабливості);

- *когнітивний* – сукупність знань, необхідних для управління (загальноуправлінські та психологічні);

- *операційний* – сукупність умінь та навичок практичного розв'язання управлінських завдань (власне управлінські та психологічні);

- *особистісний* – сукупність важливих для управління особистісних якостей (пов'язаних зі ставленням до предмета діяльності, процесу виконання діяльності, інших учасників діяльності, самого себе, суспільства). Зазначені компоненти та відповідні підгрупи елементів детально проаналізовано та описано в дослідженні.

Другий підетап дослідження (*констатуючий*) було спрямовано на виявлення значущості для керівників системи середньої освіти елементів, які входять до структури психологічної готовності. З цією метою було здійснено спеціальне опитування керівників та проведено факторний аналіз отриманих даних за допомогою методу "Varimax-обертання" (використовувалась комп'ютерна програма ОСА).

Результати такого аналізу показали, що у свідомості керівників існує певна *психосемантична структура готовності до управління*, утворена п'ятьма двополюсними факторами:

- 1) *творчість* (інноваційний, творчий підхід до управління – традиційний, відтворювально-регулятивний підхід);

- 2) *системність* (менеджерський, системний підхід до управління – вузькопедагогічний, однібічний підхід);

- 3) *прогностичність* (проективний, прогностичний підхід до управління – виконавський, контролюючий підхід);

- 4) *гуманність* (гуманістичний, особистісно зорієнтований підхід до управління – ідеологічний, політично зорієнтований підхід);

- 5) *психологізація* (психолого-управлінський, внутрішній підхід до управління – формально-управлінський, зовнішній підхід).

У процесі аналізу ступеня значущості для керівників елементів психологічної готовності, що утворили перший і другий полюси факторів загалом (ці полюси умовно було названо "позитивним" і "негативним"), було виокремлено три групи керівників: "прогресивні", "консервативні" та "потенційно прогресивні".

Перша група – "прогресивні" керівники (32,78 %) – виявила орієнтованість на "позитивний" полюс факторів. Можна говорити про те, що це найбільш прогресивно налаштовані, творчі, з вираженим інноваційним потенціалом керівники, які адекватно і вчасно реагують на соціальні зміни, що відбуваються в суспільстві, і відповідно намагаються забезпечити ефективність управління в освіті з урахуванням кращих вітчизняних та міжнародних досягнень. Ці керівники становлять реальну основу для здійснення позитивних змін у системі середньої освіти в Україні.

Друга група – "консервативні" керівники (21,89 %) – зорієнтована на протилежний ("негативний") полюс факторів. Можна припустити, що вони характеризуються застарілими, стереотипними настановами щодо змісту та особливостей управління закладами середньої освіти в сучасних умовах, ригідністю управлінського мислення, орієнтацією здебільшого на виконавсько-контролюючий підхід в управлінні без урахування інноваційних і демократично-гуманістичних тенденцій. Було висловлено припущення, що такий групі керівників досить важко адаптуватися до соціальних змін, які відбуваються сьогодні в суспільстві, а частина їх може скласти основу для виявлення регресивних тенденцій у діяльності освітніх закладів у разі виникнення певних соціально-політичних катаклізмів.

Третю групу ("потенційно прогресивні" керівники) складає решта опитаних (45,33 %), яких можна вважати належними до середньої групи. На нашу думку, саме ця група керівників (найбільша серед опитаних) повинна бути в центрі уваги у процесі подальшого формування психологічної готовності керівників до управління.

Вивчення *ієрархії значущості для керівників складових готовності*, які належать до конкрет-

них факторів, довело, що перше місце за значущістю для керівників посідає фактор “системність”. Друге місце (з невеликим відривом між собою) посіли кілька факторів — “гуманізація”, “творчість”, “прогностичність”. Вони до попереднього вектора додають ще кілька, які загалом відображають конкретний зміст професійного, менеджерського підходу до управління. І лише третє місце посідає фактор “психологізація”, який “поглиблює” прояви професійного, менеджерського підходу до управління, тобто пов’язує його із сутністю людини та її індивідуальними і соціально-психологічними характеристиками.

Дослідження *соціально-психологічних чинників*, які впливають на розвиток психологічної готовності керівників закладів середньої освіти до управління, показало, що такі чинники можна поділити на три рівні:

- 1) чинники макрорівня (регіон, де міститься заклад середньої освіти);
- 2) чинники мезорівня (тип навчального закладу, мова викладання);
- 3) чинники мікрорівня (стать, вік, стаж управлінської діяльності керівників).

Статистично значущі відмінності між показниками різних категорій керівників за конкретними елементами психологічної готовності до управління визначалися за допомогою *t*-критерію Стьюдента.

На основі встановлення статистично значущих відмінностей між різними групами керівників було зроблено такий висновок: чинники, які належать до макро- та мезорівня, більше впливають на розвиток психологічної готовності керівників закладів середньої освіти до управління, ніж такі, що належать до мікрорівня. Щодо останніх доведено, що на виявлення психологічної готовності керівників найбільше впливає їхня стать, значно менше — вік, практично не впливає — стаж управлінської діяльності. Це, зокрема, може сприяти подоланню досить поширених в управлінській практиці стереотипів, нібито стаж управлінської діяльності є провідним чинником ефективності управління, а також усвідомленню та врахуванню керівниками ролі таких чинників, як творчість, інноваційний підхід, зацікавленість у роботі, що можуть виявлятися і в керівників, які лише розпочинають свою управлінську діяльність.

Міру значущості для керівників складових психологічної готовності до управління та характер впливу відповідних психологічних факторів необхідно враховувати у процесі організації діяльності освітніх організацій, а також у процесі післядипломної підготовки керівників. Зокрема, слід посилювати значущість для керівників складових готовності, які належать до “позитивного” полюса зазначених факторів, особливо таких, що належать до фактора “психологізація”.